

مقاله پژوهشی:

پیشران‌های مؤثر بر تشکل‌های مردم‌نهاد ایران در افق ده‌ساله آینده

۲۰,۱۰۰۱,۱,۷۴۶۷۲۵۸۸,۱۴۰۰,۵,۱۷,۶,۸

محمدرضا شییری؛ کاظم سام دلیری

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۰۵

چکیده

تشکل مردم‌نهاد، در حال حاضر به‌عنوان یک کنشگر تأثیرگذار در حال ایفای نقش است. عوامل گوناگونی هستند که ممکن است روند آرام و کم تغییر حوزه تشکل‌های مردم‌نهاد را متغیر کرده و کفه آسیب‌ها و تهدیدات تشکل‌های مردم‌نهاد را به‌شدت سنگین کنند. این‌درحالی‌است که با شناخت صحیح از احتمالات آینده و ایجاد آمادگی لازم برای هرگونه تغییر در این حوزه، نه‌تنها به‌میزان زیادی از آسیب‌ها و تهدیدات آن کاسته می‌شود، که به کنشگری تبدیل می‌گردد که جایگاه مهمی در حل مشکلات مردم و حاکمیت خواهد داشت. از این رو تحقیق حاضر با عنوان «شناسایی پیشران‌های تشکل‌های مردم‌نهاد ایران در افق ده‌ساله آینده» با هدف کمک به مدیران تصمیم‌ساز انجام شد. برای پاسخ به پرسش اصلی پژوهش «پیشران‌های مؤثر تشکل‌های مردم‌نهاد ایران تا دهه آینده کدامند؟» سؤالات فرعی ذیل طراحی شد: «کنشگران فعال حوزه تشکل‌های مردم‌نهاد کدامند؟ چه عواملی بر تشکل‌های مردم‌نهاد تا ده سال آینده تأثیر خواهند گذاشت؟» این پژوهش از نوع کیفی و به لحاظ هدف، کاربردی است و برای جمع‌آوری داده‌ها از هر دو روش کتابخانه‌ای و میدانی بهره‌برداری و در گام‌های مختلف شناسایی و تحلیل پیشران‌ها، از نشست‌های خبرگی (پانل) استفاده شد. در نهایت شانزده پیشران مؤثر در دسته‌بندی پیشران‌های توانمندساز، همگراساز، ناتوان‌ساز و واگراساز تشکل‌های مردم‌نهاد شناسایی و پیشنهادات تقویت‌کننده پیشران‌های مطلوب و تضعیف‌کننده پیشران‌های نامطلوب ارائه شد.

کلید واژه‌ها: تشکل مردم‌نهاد، پیشران، آینده.

تشکل مردم‌نهاد یکی از کنشگران بزرگی است که می‌تواند بر جمهوری اسلامی در رسیدن یا نرسیدن به اهداف ملی و بین‌المللی تأثیرگذار باشد. برخی، از این کنشگر به‌عنوان تهدید یاد می‌کنند و برخی آن را فرصت می‌دانند. برخی آن را زاییده غرب می‌دانند و برخی، یکی از مفاهیم کهن کشور. در هر صورت، مهم این است که تشکل‌های مردم‌نهاد، در حال حاضر به‌عنوان یک کنشگر تأثیرگذار در مسائل داخلی و خارجی کشور در حال ایفای نقش هستند.

فوایدی که تشکل‌های مردم‌نهاد در سال‌های گذشته برای کشور داشتند، بسیار زیاد است؛ اما میزان تهدید و آسیب‌ها هم به‌گونه‌ای نبوده که بتوان از آن چشم‌پوشی کرد. برای به‌دست آوردن میزان فایده و کارنامه تشکل‌های مردم‌نهاد و مقایسه با میزان آسیب‌ها و تهدیدات، نیاز به داده‌های آماری وسیع و بررسی دقیق است؛ اما موضوعی که بیشتر در دسترس است، قضاوت در این خصوص است که رویکرد ملی و حاکمیتی به این حوزه، تهاجمی و فعال بوده یا منفعل. یکی از ملاک‌های این قضاوت، غلبه موضع منفی رسانه‌های داخلی و خارجی است که با توجه به فرهنگ غنی ملی و اجتماع‌محور بودن دین اسلام که در بخش زیادی از دستورات دینی تبلور یافته، جای تأمل دارد.

به هر حال، تهاجمی یا تدافعی بودن این رویکرد، با وجود سیگنال‌های تغییر، اهمیت بیشتری پیدا کرده است. تشدید بلایای طبیعی و غیرطبیعی، تغییر هویت سازمان‌ها و به‌تبع آن تشکل‌های مردم‌نهاد، تشدید حاکمیت فضای سایبر، تصمیم‌ساز شدن تشکل‌های مردم‌نهاد در عرصه‌های ملی و بین‌المللی، تغییر در کارکردهای اساسی تشکل‌های مردم‌نهاد و... از جمله مواردی هستند که ممکن است روند آرام و کم‌تغییر حوزه تشکل‌های مردم‌نهاد را به‌شدت متغیر کند؛ در این صورت، در پیش‌نگرفتن رویکرد فعال در مقابل این تغییرات، می‌تواند کفه آسیب‌ها و تهدیدات تشکل‌های مردم‌نهاد را به‌شدت سنگین‌تر کند. این در حالی است که با شناخت صحیح از احتمالات آینده و ایجاد آمادگی لازم برای هرگونه تغییر در این حوزه، نه تنها به‌میزان زیادی از آسیب‌ها و تهدیدات آن کاسته می‌شود؛ بلکه تشکل مردم‌نهاد، به کنشگری تبدیل می‌شود که جایگاه مهمی در حل مشکلات مردم و حاکمیت خواهد داشت.

بهره‌وری بالا و همگرایی در حوزه تشکل‌های مردم‌نهاد، معیار مطلوبیت جمهوری اسلامی است. مسأله این است که در سال‌های آتی، ممکن است وقوع رویدادها و شکل‌گیری روندهای مختلف، موجب نزدیکی یا دوری از این مطلوبیت شود و در واقع ثبات و موفقیت در سیاست‌گذاری‌های مرتبط با تشکل‌های مردم‌نهاد، منوط به شناخت صحیح پیشران‌ها و پیش‌بینی ناپذیری‌های این عرصه است. از این رو پژوهش حاضر با هدف شناسایی پیشران‌های مؤثر بر سازمان‌های مردم‌نهاد ایران در افق ده‌ساله آینده انجام شد.

اهمیت و ضرورت

رویکرد پژوهش حاضر، نگاه به تشکل‌های مردم‌نهاد از دریچه حاکمیت است و موضوعاتی که از این منظر اهمیت بیشتری می‌یابد، همگرایی یا واگرایی تشکل‌های مردم‌نهاد نسبت به اهداف، رسالت‌ها و چشم‌انداز حاکمیت در خصوص آنهاست. با این رویکرد، پژوهش حاضر دستاوردهای ذیل را به همراه خواهد داشت:

اطلاع از وضعیت آینده تشکل‌های مردم‌نهاد، این توانایی را در مدیران مربوط ایجاد می‌کند که همواره با خود بگویند: «ما برای هر آنچه اتفاق بیفتد، آماده هستیم.» این همان توانایی عمل و اقدام بر اساس درک آگاهانه از خطرات و موقعیت‌ها است که مدیران موفق را از دیگران جدا می‌کند.

شناسایی پیشران‌های مؤثر بر تشکل‌های مردم‌نهاد به تغییر نگرش مدیران نسبت به واقعیت و تطبیق هرچه بیشتر این نگرش با واقعیت، همان طور که هست یا همان‌طور که در حال به وجود آمدن است، کمک خواهد کرد. در واقع به مدیران بینش راهبردی خواهد داد. بدین‌سان، پژوهش حاضر این امکان را ایجاد می‌کند تا الگوها و تفکرات غالب در حوزه تشکل‌های مردم‌نهاد به چالش کشیده شود. بنابراین از منظری دیگر، می‌توان به پیامدهای ناگوار محقق‌نشدن هدف پژوهش کنونی اندیشید؛ از این رو بی‌توجهی به چنین موضوعاتی و به‌طور اخص پژوهش حاضر مشکلات ذیل را ایجاد می‌کند:

در درازمدت، بی‌توجهی و حتی انکار تغییر در موضوع تشکل‌های مردم‌نهاد، منتهی به مرحله شگفت‌زدگی و شوک خواهد شد و ممکن است آسیب‌های زیانباری را به دنبال داشته باشد.

سؤالات پژوهش

کنشگران فعال حوزه تشکل‌های مردم‌نهاد کدامند؟

تشکل‌های مردم‌نهاد تا ده سال آینده تحت تأثیر چه عواملی خواهند بود؟

تشکل‌های مردم‌نهاد تا ده سال آینده با چه پیشران‌هایی مواجه خواهند شد؟

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

پیشینه

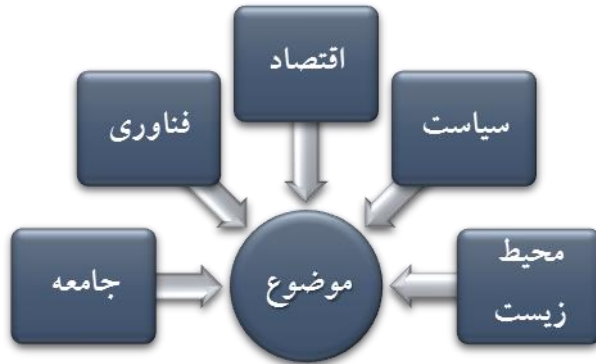
مهم‌ترین پیشینه این پژوهش «الگوی راهبردی تأسیس و توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد ایرانی با تأکید بر منافع امنیت ملی ج.ا.ایران» است که پژوهشگر ابتدا مؤلفه‌های تأثیرگذاری سازمان‌های مردم‌نهاد بر منافع امنیت ملی در پنج قلمرو کلان را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که تمامی آن مؤلفه‌ها، بر الگوی راهبردی تأسیس و توسعه تشکل‌های مردم‌نهاد ایرانی دارای تأثیر مستقیم هستند و مؤلفه اداری و حقوقی در شرایط کنونی بیشترین اثر را دارد (حمیدی، ۱۳۹۱). در پژوهش دیگری با عنوان «موانع رشد و گسترش سازمان‌های غیردولتی در ایران»، این نتیجه به دست آمده است که: از آنجایی که وضعیت مشارکت‌های مردمی در هر جامعه‌ای از فرآیندهای تاریخی، ساختارهای قانونی، سیاسی، اداری، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تأثیر می‌پذیرد، متغیرهای سطح خرد، نظیر ویژگی‌های فردی و ذهنی نیز به سهم خود در تبیین مشارکت‌های مردمی و گسترش تشکل‌های مردم‌نهاد اثرگذار هستند (سعیدی، ۱۳۸۱). پژوهش دیگری با عنوان «بررسی نقش عوامل سیاسی و امنیتی در سیاست‌گذاری سازمان‌های مردم‌نهاد ایرانی» با روش پیمایشی نشان داد که عوامل سیاسی و امنیتی احصاء شده بر سه بعد منافع امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، یعنی ایده دولت، نهادهای دولت و پایگاه‌های مادی دولت تأثیر مستقیم دارند (مجیدی، ۱۳۹۲). همچنین در پژوهش دیگری با عنوان «بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در

تحقق حکمروایی مطلوب»، این‌گونه نتیجه‌گیری شده است که: «با گسترش قلمرو حکمروایی مطلوب در نهادهای قدرت و افزایش سازمان‌های مردم‌نهاد توأم با درک صحیح از مولفه‌های حکمرانی خوب و تخصیص سهم بیشتری به مقوله مشارکت مردمی، می‌توان به گره‌گشایی از بخش قابل‌توجهی از مسائل پیش‌آمده در سطح کشور پرداخت.» (محمدی و پریزاد، ۱۳۹۹).

در مجموع، در پژوهش‌های پیشین به این موضوع پرداخته شده که تشکل‌های مردم‌نهاد چه تأثیری بر جامعه دارند و یا چه عواملی بر تشکل‌های مردم‌نهاد تأثیرگذار بوده‌اند و یا اینکه الگوی تأسیس و توسعه تشکل‌های مردم‌نهاد مورد بررسی قرار گرفته است؛ اما پرداختن به آینده حوزه تشکل‌های مردم‌نهاد در پژوهش‌های بررسی شده پیشین مغفول مانده و اگر راهبردهایی برای این حوزه پیشنهاد شده با این پیش فرض بوده است که شرایطی که مبتنی بر آن تشکل‌های مردم‌نهاد مورد بررسی قرار گرفته‌اند، تغییر چندانی نخواهد کرد. در این پژوهش با توجه به آینده، تلاش شده است تا این ضعف برطرف شود. در مجموع، استفاده از روش‌های آینده‌پژوهی و رویکرد آینده‌محور به تشکل‌های مردم‌نهاد از جمله نوآوری‌های این پژوهش است.

پیشران‌ها

«نیروهای پیشران» مفهومی است که بیشتر در طراحی سناریو مورد استفاده قرار می‌گیرد و منظور آن نیروهایی است که بر پیامد رویدادها اثر دارند؛ به عبارت دیگر، عناصری هستند که باعث حرکت و تغییر در طرح اصلی سناریوها شده و سرانجام داستان‌ها را مشخص می‌کنند. شوارتز در خصوص کشف نیروهای پیشران این‌گونه نظر می‌دهد: «هر زمانی که من به دنبال نیروهای پیشران می‌گردم، ابتدا به طبقه‌بندی‌های معمولی انجام‌شده فکر می‌کنم؛ مثل: جامعه، فناوری، اقتصاد، سیاست و محیط‌زیست» (شوارتز، ۱۳۸۸: ۱۰۸).

نمودار ۱: طبقه‌بندی کشف نیروهای پیشران

نیروی پیشران، نگهدارنده و در واقع ایفای نقش یک نیروی محیطی است که نتیجه ممکن و احتمالی عدم قطعیت حساس را هدایت می‌کند. نیروی پیشران دارای سطح نسبتاً بالایی از نیروی شرح و توضیح مسائل در ارتباط با موقعیت موردنظر هستند (وان درهیدن، ۱۳۸۹: ۲۸۷). نیروهای پیشران اجزای مهم توسعه‌ی سناریو هستند (وان درهیدن، ۱۳۸۹: ۲۹۶)^۱

تشکل مردم‌نهاد

اصطلاح سازمان غیردولتی یا تشکل مردم‌نهاد که در انگلیسی با حروف مخفف (NGO) شهرت دارد، اگرچه از متون غربی به ایران منتقل شده است، با این حال در محافل، منابع و سازمان‌های ملی و بین‌المللی این کشورها نیز از تعریف واحد و جامعی برخوردار نیست. در این پژوهش، تعریف تشکل مردم‌نهاد بر اساس آیین‌نامه تشکل‌های مردم‌نهاد مصوب هیئت وزیران (۱۳۹۵) به شرح ذیل است:

ماده ۲ آیین‌نامه- تشکل مردم‌نهاد که در این آیین‌نامه «تشکل» نامیده می‌شود، نهاد غیرسیاسی و غیرانتفاعی بوده و با رویکردی اجتماعی توسط جمعی از اشخاص حقیقی به

۱. هیئت وزیران در جلسه های ۱۳۹۴/۱۲/۲، ۱۳۹۵/۱/۱۱ و ۱۳۹۵/۵/۲۷ به پیشنهاد وزارت کشور و به استناد اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، آیین نامه تشکل های مردم نهاد را تصویب نمود که در پایگاه اینترنتی روزنامه رسمی کشور به آدرس <https://www.rk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=11593> در دسترس است.

شکل داوطلبانه و با رعایت مفاد این آیین‌نامه در موضوع مشخص، پروانه فعالیت دریافت کرده و به ثبت می‌رسد. تبصره ۱- منظور از غیرسیاسی، نداشتن فعالیت سیاسی موضوع قانون فعالیت احزاب، جمعیت‌ها و انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته‌شده (مصوب ۱۳۶۰) و منظور از غیرانتفاعی، عدم برداشت مستقیم یا غیرمستقیم سود و سایر منافع اقتصادی حاصل از انجام فعالیت‌ها، به نفع اعضا، مؤسسان، مدیران و کارکنان یا افراد وابسته آنان است.

اما با توجه به این که برای بررسی آینده‌های محتمل و ممکن ماهیت تشکل مردم‌نهاد اهمیت می‌یابد، از این رو در بخش‌های مختلف پژوهش به تمام تشکل‌های مردم‌نهاد که حوزه تأثیر آنها جمهوری اسلامی ایران است، توجه شده است.

ویژگی‌های تشکل‌های مردم‌نهاد براساس برآیند تعاریف آن از دیدگاه سازمان‌ها و دانشمندان مختلف عبارتند از: ۱- بعد اقتصادی: غیرانتفاعی بودن، توزیع غیرانتفاعی، خودگردان و معاف مالیاتی؛ ۲- بعد سیاسی: عدم وابستگی به دولت، خصوصی بودن، خودگردانی و استقلال و غیرسیاسی بودن؛ ۳- بعد اجتماعی: داوطلبانه بودن، مدیریت دموکراتیک و مشارکتی و سازمان‌یافتگی؛ و ۴- بعد حقوقی: برخورداری از شخصیت حقوقی.

کنشگران تشکل‌های مردم‌نهاد

برای شناسایی کنشگران، ضمن مطالعه اسناد موجود همچنین نشست طوفان فکری در جمع ۱۰ نفر از خبرگان، در ابتدا نام ۵۳ کنشگر که با موضوع سمن‌ها در ارتباط بودند، به همراه وزن آنها (۳-۰)، به دست آمد. در مرحله بعد، برخی از کنشگران (اوزان کمتر از ۲ و تکراری‌ها) حذف شد و آنهایی که نسبت کل و جزء داشتند با یکدیگر ادغام شدند. کنشگران در یک لیست قرار داده شده و طی یک پرسشنامه، امتیازدهی مجدد شدند:

جدول ۱: کنشگران مؤثر در سازمان‌های مردم‌نهاد

ردیف	کنشگران	تقسیم‌بندی	وزن (۰-۳)
۱	دستگاه اجرایی	داخلی	۲
۲	دستگاه تقنینی	داخلی	۳
۳	مردم	داخلی	۲
۴	تشکل‌های مردم‌نهاد	داخلی	۲
۵	دستگاه قضایی	داخلی	۲
۶	مراکز علمی و دینی	داخلی	۲
۷	سازمان‌های بین‌المللی	خارجی	۳
۸	سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی	خارجی	۲
۹	سازمان‌های اطلاعاتی بیگانه	خارجی	۲

امتیازدهی فوق، نشان از آن دارد که مهم‌ترین کنشگران مؤثر بر تشکل مردم‌نهاد، قانون‌گذاران و سازمان‌های بین‌المللی هستند.

کنشگران و بازیگران داخلی

تحلیل کنشگر دستگاه اجرایی

وزارت کشور، سازمان بهزیستی و نیروی انتظامی سه نهاد قانونی در اعطای مجوز فعالیت به تشکل‌های مردم‌نهاد هستند. برخی از دستگاه‌های دولتی دیگر مانند وزارت بهداشت نیز بر اساس آیین‌نامه‌های داخلی اقدام به صدور مجوزهایی برای فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد می‌کنند.

انگیزه‌ها و اهداف: - شناسایی و بهره‌گیری از توان و ظرفیت تشکل‌های مردم‌نهاد و حمایت از آنها در جهت بهبود مشکلات در حوزه‌های مختلف؛ - رویکرد دولت به تشکل‌های مردم‌نهاد مبتنی بر همکاری و استراتژی برد - برد.

وضعیت مطلوب: - فراهم کردن زمینه حضور مؤثر تشکل‌های مردم‌نهاد در مراحل مختلف سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی در جهت حل مشکلات؛ - حمایت و تقویت تشکل‌های مردم‌نهاد و تلاش برای توان‌افزایی آنها؛ - تسهیل شرایط برای فعالیت‌های سمن‌های همگرا؛ - برخورد مدبرانه با سمن‌های واگرا.

عوامل مؤثر: - تصویب و اصلاح قوانین در جهت حمایت از فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد و مشارکت فعالانه آنها؛ - ایجاد پشتوانه حقوقی برای تشکل‌های مردم‌نهاد؛

احتمالات رفتاری: - توان‌افزایی و تخصصی‌تر کردن تشکل‌های مردم‌نهاد از طریق سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های صحیح؛ - اعتماد به تشکل‌های مردم‌نهاد و بها دادن به آنها از طریق واگذاری بخش از خدمات؛ - ظرفیت‌سازی در جهت بهره‌گیری از تخصص و مهارت‌های کارآمد تشکل‌های مردم‌نهاد.

تحلیل کنشگر دستگاه تقنینی

مهمترین نهادی که در خصوص فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد قوانینی را تصویب می‌کند مجلس شورای اسلامی است.

انگیزه‌ها و اهداف: - تهیه چارچوب‌های قانونی جهت ساماندهی فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - تصویب قوانین با رویکرد تسهیل‌گری و حمایتی نسبت به تشکل‌های مردم‌نهاد

وضعیت مطلوب: - ورود آگاهانه و فعالانه به حوزه سمن‌ها: به‌عنوان نمونه فراهم کردن شرایط ورود سمن‌ها به‌عنوان مدعی‌العموم به برخی از پرونده‌ها و قائل شدن حق شکایت برای آنها؛ - تصویب قوانین با هدف تقویت سمن‌های همگرا و تضعیف سمن‌های واگرا

عوامل مؤثر: - تصویب قوانین در راستای برخورداری تشکل‌های مردم‌نهاد از حمایت‌های قانونی

احتمالات رفتاری: - تصویب قوانین در جهت افزایش فعالیت و تعداد تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - تصویب قوانین در راستای همگرا کردن و تقویت تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - تصویب نکردن قوانین در راستای واگرا شدن تشکل‌های مردم‌نهاد

تحلیل کنشگر مردم

با توجه به اینکه ماهیت تشکل مردم‌نهاد داوطلبانه و مردمی بودن و هدف آن انجام امور خیرخواهانه به نفع جامعه است؛ از این‌رو، مقبولیت تشکل‌های مردم‌نهاد توسط مردم صورت می‌پذیرد.

انگیزه‌ها و اهداف: - شناسایی مشکلات مردم از سوی تشکل‌های مردم‌نهاد در جهت تقویت پیوند و همبستگی مردم با حاکمیت؛ - تلاش تشکل‌های مردم‌نهاد در راستای مرتفع کردن مشکلات مردم و ورود به حل مسائل در حوزه‌های مختلف مانند اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، معیشت، محیط‌زیست، جوانان، ازدواج و اشتغال

وضعیت مطلوب: - اقبال مردم به تشکل‌های مردم‌نهاد دارای مجوز از حاکمیت؛ - عدم اقبال مردم به تشکل‌های مردم‌نهاد غیرمجاز

عوامل مؤثر: - جلب مشارکت و رضایت مردم به‌عنوان یکی از راه‌های تأمین بودجه تشکل‌های مردم‌نهاد

احتمالات رفتاری: - استقبال مردم از تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - عدم پذیرش تشکل‌های مردم‌نهاد توسط مردم؛ - عدم اعتماد مردم به تشکل‌های مردم‌نهاد

تحلیل کنشگر تشکل‌های مردم‌نهاد

بازخورد عملکرد تشکل‌های مردم‌نهاد در داخل و خارج از کشور بر آینده آنها تأثیرگذار خواهد بود. همچنین تشکل‌های مردم‌نهاد بین‌المللی که در داخل کشور فعالیت می‌کنند در این دسته قرار می‌گیرند و نحوه فعالیت آنها در داخل کشور بر فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد داخلی نیز مؤثر است.

انگیزه‌ها و اهداف: - خدمت به مردم و رفع مشکلات و دغدغه‌های جامعه؛ - تقویت وحدت و همبستگی میان مردم و حاکمیت؛ وضعیت مطلوب: - کمک به دولت در برطرف کردن بخشی از مسائل مردم در حوزه‌های مختلف؛ - واسطه‌گری تشکل‌های مردم‌نهاد میان دولت و مردم

عوامل مؤثر: - نظام‌مند و قانونی شدن تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - تخصصی شدن تشکل‌های مردم‌نهاد

احتمالات رفتاری: - همگرایی تشکل‌های مردم‌نهاد با نظام جمهوری اسلامی؛ - واگرایی تشکل‌های مردم‌نهاد از نظام جمهوری اسلامی

تحلیل کنشگر مراجع قضایی

کلیه فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد بر اساس مجوزهای قانونی است و در صورت عدم رعایت ضوابط، رسیدگی نهایی که ممکن است منجر به انحلال تشکل مردم‌نهاد شود، توسط مراجع قضایی صادر می‌شود.

انگیزه‌ها و اهداف: - توجه به نقش‌آفرینی سمن‌ها در کنار دولت و مردم برای حل مسائل؛ - توجه به ظرفیت‌ها و توانمندی تشکل‌های مردم‌نهاد برای پیشگیری از وقوع جرم، حمایت از بزه‌دیدگان، تسهیل دسترسی متهمان به عدالت، میانجیگری و صلح و سازش، نظارت بر اجرای قوانین، رسیدگی و اصلاح مجرمان قوانین و ...

وضعیت مطلوب: - رسیدگی به مشکلات واصله در خصوص تشکل‌های مردم‌نهاد در کوتاه‌ترین زمان ممکن؛ - صدور حکم‌های عادلانه برای تشکل‌های مردم‌نهاد بر اساس قوانین و مقررات

عوامل مؤثر: - آسان‌سازی قوانین تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - توجه به نقش سازمان‌های مردم‌در پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی؛ احتمالات رفتاری؛ - برخورد سخت‌گیرانه در خصوص تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - برخورد سهل‌گیرانه در خصوص تشکل‌های مردم‌نهاد (تساهل و تسامح).

تحلیل کنشگر مراکز علمی و دینی

میزان مشارکت و تعامل این مراکز با تشکل‌های مردم‌نهاد در تقویت و گسترش آنها نقش اساسی دارد.

انگیزه‌ها و اهداف: - بسترسازی توسط روحانیت و اساتید دانشگاه‌ها در جهت جلب مشارکت و فعالیت مردم در تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - تعامل مراکز علمی و دینی با سمن‌ها در جهت تقویت و گسترش آنها

وضعیت مطلوب: - ارتباط و تعامل مراکز علمی و دینی با تشکل‌های مردم‌نهاد در زمینه‌های فرهنگی، مذهبی و علمی در راستای ارتقای علوم دینی و آموزش

عوامل مؤثر: -امضای تفاهم‌نامه همکاری بین سمن‌ها، دانشگاه و حوزه‌های علمی در قالب چهارچوب‌های قانونی؛ - استفاده از ظرفیت‌های مراکز علمی و دینی در جهت افزایش تعامل با سمن‌ها

احتمالات رفتاری: - بی‌تفاوتی تشکل‌های مردم‌نهاد و مراکز علمی و دینی؛ - هم‌راستا شدن تشکل‌های مردم‌نهاد و مراکز علمی و دینی؛ - مشارکت و کمک مراکز علمی و دینی به تشکل‌های مردم‌نهاد.

کنشگران و بازیگران خارجی

تحلیل کنشگر سازمان‌های بین‌المللی

در اصل ۷۱ منشور سازمان ملل، بندهایی برای مشاوره سازمان‌های غیردولتی با بخش‌های مختلف سازمان ملل پیش‌بینی شده است. بر این اساس، شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل در قطعنامه شماره ۱۲۹۶ در تاریخ ۲۳ می ۱۹۶۸، ترتیبات ناظر بر روابط مشورتی را تعیین کرد. جایگاه مشورتی، نوعی امتیاز مشاوره‌ای است که شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل، برای یک سازمان غیردولتی واجد شرایط، قائل می‌شود.

انگیزه‌ها و اهداف: - ایجاد فرصت حضور سمن‌ها در اجلاس‌ها و برنامه‌های سالانه و تخصیص بودجه به تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - نقش سازمان ملل و تصویب قوانین از سوی آن در وضعیت سمن‌ها در داخل کشور.

وضعیت مطلوب: - بها دادن به سازمان‌های مردم‌نهادی که انگیزه‌های خیرخواهانه واقعی دارند؛ - عدم توجه به سازمان‌های مردم‌نهادی که مقاصد سیاسی و براندازانه دارند.

عوامل مؤثر: - حضور در مجامع بین‌المللی با تکیه بر توانمندی‌ها؛ - فراهم کردن فرصت طرح نظرات در سازمان‌های بین‌المللی.

احتمالات رفتاری: - اعطای حق رأی به تشکل‌های مردم‌نهاد و ایجاد زمینه در جهت خروج آنها از چتر حاکمیتی کشور؛ - جهانی‌شدن و ایجاد نهادی بین‌المللی برای سمن‌ها در سطح سازمان ملل به آنان قدرت کافی را می‌دهد تا مستقل عمل کنند.

تحلیل کشگر سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی

سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی شامل آن دسته از تشکل‌های مردم‌نهاد است که فعالیت آنها در عرصه بین‌الملل متمرکز می‌شود که به‌منظور ایفای نقش در عرصه بین‌الملل و پاسخگویی به مسائل جامعه جهانی شکل گرفته و فعالیت آنها در زمینه مسائل و رویدادهای کلان عرصه بین‌الملل است. نوع دیگری از سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی، شامل سازمان‌هایی است که در کشورهای مختلف دنیا شکل گرفته و بخشی از فعالیت آنها در عرصه بین‌الملل متمرکز است. اخذ مقام مشورتی از سازمان ملل متحد، تعامل با سازمان‌های بین‌المللی و همچنین عضویت در سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی بزرگ را می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین اقدام این سازمان‌ها در عرصه بین‌الملل برشمرد.

انگیزه‌ها و اهداف: - استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی در جهت هم‌افزایی با تشکل‌های مردم‌نهاد داخلی؛ - فراهم کردن زمینه دخالت یا نفوذ سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی با هدف تأمین بودجه تشکل‌های مردم‌نهاد.

وضعیت مطلوب: - اقدام سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی با نیت خیرخواهانه و نه با اهداف سیاسی و اطلاعاتی.

عوامل مؤثر: - تخصیص بودجه کافی به سمن‌های داخلی؛ - اتحاد سمن‌های داخلی و بین‌المللی همگرا با کشور.

احتمالات رفتاری: - حرکت به سمت تقویت اقتدار تشکل‌های مردم‌نهاد در کشورها؛ - حرکت به سمت جایگزینی برای گروه‌هایی که کارکرد سمن داشته باشند.

تحلیل کشگر سازمان‌های اطلاعاتی بیگانه

تشکل‌های مردم‌نهاد یکی از ابزارهای نفوذ و جاسوسی سرویس‌های اطلاعاتی کشورهای بیگانه در کشورها هستند. در گذشته برخی از تشکل‌های مردم‌نهاد داخلی به ابزاری جهت نفوذ این سرویس‌های جاسوسی به کشور تبدیل شده‌اند.

انگیزه‌ها و اهداف: - فراهم شدن زمینه نفوذ بیگانگان در کشورها به بهانه کمک به تشکل‌های مردم‌نهاد؛ - تبدیل کردن تشکل‌های مردم‌نهاد در کشورها به ابزار جاسوسی و نفوذ

وضعیت مطلوب: - منع سازمان‌های اطلاعاتی بیگانه از سوی سازمان‌های بین‌المللی در خصوص سوءاستفاده از سمن‌ها در راستای جاسوسی و نفوذ در کشورها

عوامل مؤثر: - فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد در چهارچوب اساسنامه و قانون؛ - لزوم نظارت قانون بر فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد

احتمالات رفتاری: - استفاده از ظرفیت سمن‌ها در راستای اهداف جاسوسی و نفوذ؛ - قرار دادن جایگزینی برای سمن‌ها در راستای اهداف جاسوسی و نفوذ

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نوع کیفی و به لحاظ هدف، کاربردی است و برای جمع‌آوری داده‌ها از هر دو روش کتابخانه‌ای و میدانی بهره‌برداری و از روش‌های استیپ، پستل و استخوان ماهی نیز برای مقوله بندی استفاده شد. همچنین برای اقصای این پژوهش، در گام‌های مختلف، از خبرگان عرصه علوم اجتماعی، تشکل‌های مردم‌نهاد و آینده‌پژوهی در قالب نشست‌ها و پانل‌های خبرگی بهره‌برداری شد.

آینده‌پژوهی بر حسب تعریف، یک فعالیت مشارکتی است و پانل‌ها گردهمایی‌های ایده‌آلی برای مباحثه و بحث‌های عمیق است. پانل خبرگان متشکل از جمعی خبره و متخصص بین ۸ تا ۲۰ نفر هستند که در مدت زمان مشخص، در مورد آینده یک موضوع خاص تامل کرده و به بحث می‌پردازند. خبرگان پانل‌های پژوهش از بین جامعه آماری ذیل انتخاب شدند:

- رؤسا، پژوهشگران و کارشناسان حوزه سمن‌ها در دستگاه‌های دولتی از قبیل وزارت کشور و دستگاه‌های اطلاعاتی و قضایی؛
- اساتید و دانشجویان دکتری با گرایش‌های آینده‌پژوهی و اجتماعی؛
- صاحب‌نظران فعال سمن‌ها.

در واقع، اعضاء پانل‌های خبرگی، به نحوی انتخاب شدند که ترکیب متناسبی از تخصص‌های مذکور در آن باشد. از این‌رو، نمونه‌گیری به روش هدفمند بود که تعداد خبرگان و مراحل آن در جدول شماره ۲ شرح داده شده است.

جدول ۲: نشست‌ها و پانل‌های خبرگی

هدف نشست	شرح برگزاری
نشست برای شناسایی و امتیازدهی به کنشگران	برای شناسایی کنشگران، ضمن مطالعه اسناد موجود همچنین نشست طوفان فکری در جمع ۱۰ نفر از خبرگان، در ابتدا نام ۵۳ کنشگر که با موضوع تشکل‌های مردم‌نهاد در ارتباط بودند به همراه وزن آنها (۰-۳) به‌دست آمد. در مرحله بعد، برخی از کنشگران (اوزان کمتر از ۲ و تکراری‌ها) حذف و آنهایی که نسبت کل و جزء داشتند با یکدیگر ادغام شدند. کنشگران در یک لیست قرار داده شده و طی پرسشنامه‌ای، امتیازدهی مجدد شدند.
نشست برای شناسایی عوامل مؤثر بر تشکل‌های مردم‌نهاد	در این بخش از الگوی پستل و نمودار استخوان ماهی استفاده شد. برای به‌دست آوردن هریک از ساقه‌ها که عوامل مؤثر بر تشکل‌های مردم‌نهاد هستند، از روش طوفان فکری در جمع ۷ نفر از خبرگان (۳ نفر کارشناس تشکل‌های مردم‌نهاد و ۴ نفر دانشجوی دکتری رشته مدیریت) استفاده شد. از خبرگان خواسته شد به عوامل و مؤلفه‌های احصاء شده، طی پرسشنامه دوم، از ۱ تا ۷ امتیاز دهند. امتیازها به درصد، نرمال شده و از بالا به پایین مرتب‌سازی و عناصر پراهمیت به روش پارتو (۸۴/۸ درصد) انتخاب شدند.
نشست شناسایی پیشران‌ها	برای استخراج پیشران‌ها، کنش کنشگران در هریک از حوزه‌های تأثیرگذار در ۳ پانل خبرگی با حضور ۷ نفر از خبره‌های حوزه‌ی تشکل‌های مردم‌نهاد مورد بحث قرار گرفت.
نشست تحلیل پیشران‌ها	برای تحلیل، پیشران‌های به‌دست آمده در مرحله‌ی قبل، در یک جدول امتیازدهی، ارائه و اهمیت و پیش‌بینی‌ناپذیری آنها مورد ارزیابی ۸ تن از خبرگان قرار گرفت.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

الف: یافته‌های تحقیق

۱. شناسایی عوامل تأثیرگذار بر آینده تشکل‌های مردم‌نهاد

این عوامل نقش مهمی در تعیین پیشران‌ها دارند. برای این کار از یک رویکرد متداول و مشهور به نام «تحلیل استیپ» که روشی تحلیلی و به نوعی ابزار ساختاربندی محسوب می‌شود، استفاده شد. تحلیل استیپ، یک روش منطقی و مؤثر برای شروع کار و تحلیل متغیرهای اجتماعی (جمعیت‌شناسی، آموزش، سلاقی)، فناورانه (فناوری اطلاعات،

ارتباطات راه دور، آماد و پشتیبانی، حمل و نقل)، اقتصادی (رشد بازارها، سیاست‌های مالی، مالیات‌ها)، زیست بومی (مواد، منابع، آب و هوا، آلودگی) و سیاسی (ساختارها، فعالیت‌ها، رهبری، سیاست‌ها) است که در ترکیب با یکدیگر، محیط کلی بافتاری را شکل می‌بخشند (وندرهیدن و همکاران، ۱۷۰: ۱۳۹۰). البته درحین نشست طوفان فکری، برخی موارد مطرح شد و مشخص شد که الگوی پستل «PESTEL» مناسب‌تر است. از این رو متغیرهای حقوقی نیز به مؤلفه‌ها اضافه شد.

در این بخش از نمودار استخوان ماهی استفاده شد. این نمودار در محلیابی عواملی که موجب اثر می‌شوند، کاربرد دارد. امتیاز این روش در این است که عواملی که ممکن است دیده نشده باشند، بارزتر تشخیص داده می‌شوند. این نمودار برای اولین بار توسط ایشی کاواآبداع شد (جعفری و اصولی، ۱۳۹۴: ۱۸۵).

از این جهت روش استخوان ماهی برای این گام انتخاب شد که: حل‌کنندگان مسئله را به بررسی تمامی اجزای مسئله تشویق می‌کند؛ به نمایش روابط بین علل و اهمیت نسبی آن علل کمک می‌کند؛ به شروع فرایند خلاق کمک می‌کند؛ به شروع یک توالی منطقی برای حل مسئله کمک می‌کند؛ دید کلی از مسئله می‌دهد؛ روشی را برای کاهش حیطه مسئله به دست می‌دهد و به افراد کمک می‌کند روی مسئله واقعی تمرکز داشته باشند.

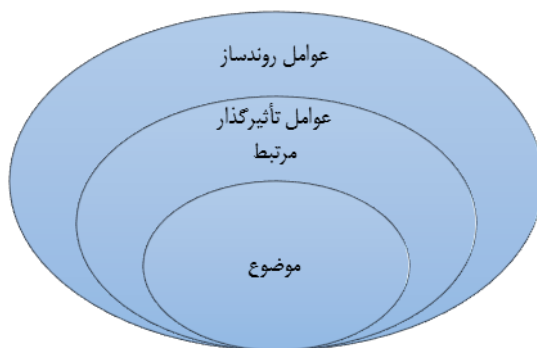
برای به دست آوردن هریک از ساقه‌ها که عوامل مؤثر بر شکل‌های مردم‌نهاد هستند از روش طوفان فکری استفاده شد و از آنها خواسته شد، طبق الگوی ذیل، به عوامل تأثیرگذار مرتبط اهمیت بیشتری دهند.

1PESTEL: Political, Economic, Social, Technological, Environmental, legal

2fishbone diagram

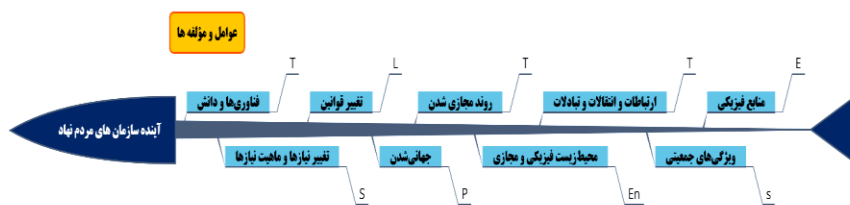
3Ishikawa

4Brainstorming

نمودار 1: تأکید بر عوامل تأثیرگذار

نتیجه آن در نمودار ذیل که با استفاده از نرم‌افزار xmind ترسیم شده قابل مشاهده است.

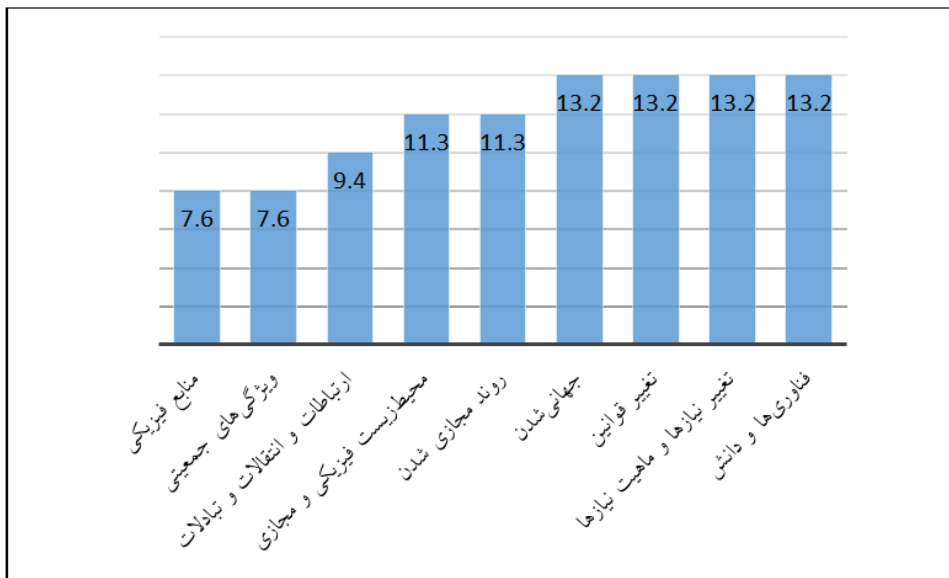

نمودار ۳: استخوان ماهی عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فرآیندهای سازمان آینده

از خبرگان خواسته شد به عوامل احصاء شده از ۱ تا ۷ امتیاز دهند که نتایج ذیل حاصل شد:

جدول 2: عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آینده تشکل‌های مردم‌نهاد

ردیف	عوامل (PESTEL)	مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آینده تشکل‌های مردم‌نهاد	میانگین اوزان (بین ۱ تا ۷)	نرمال شده به درصد	درصد جمعی
۱	فناورانه	فناوری‌ها و دانش	۷	۱۳,۲	۱۳,۲
۴	اجتماعی	تغییر نیازها و ماهیت نیازها	۷	۱۳,۲	۲۶,۴
۵	حقوقی	تغییر قوانین	۷	۱۳,۲	۳۹,۶
۸	سیاسی	جهانی‌شدن	۷	۱۳,۲	۵۲,۸
۲	فناورانه	روند مجازی شدن	۶	۱۱,۳	۶۴,۱
۷	زیست‌محیطی	محیط‌زیست فیزیکی و مجازی	۶	۱۱,۳	۷۵,۴
۳	فناورانه	ارتباطات و انتقالات و تبادلات	۵	۹,۴	۸۴,۸
۶	اجتماعی	ویژگی‌های جمعیتی	۴	۷,۶	۹۲,۴
۹	اقتصادی	منابع فیزیکی	۴	۷,۶	۱۰۰

نمودار 2: انتخاب عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آینده فرآیندهای سازمان آینده

عناصر پراهمیت به روش پارتو انتخاب شدند که تا ۸۴/۸٪، هفت مورد از آنها احصاء شد و «منابع فیزیکی» و «ویژگی‌های جمعیتی» با وزن دهی که شدند امتیاز لازم را برای ادامه بررسی‌ها کسب نکردند.

شناسایی پیشران‌ها

پیشران‌ها، کنش‌کنشگران و نیروهای بزرگ تغییرند. پیشران این پتانسیل را دارد که صحنه را با تحول اساسی روبه‌رو سازد. پیشران‌ها از دو جهت برای ما دارای اهمیت هستند، از یک سو در مقام توصیف، آینده را بر مبنای آنها توصیف می‌کنیم و از سوی دیگر، در مقام تجویز و مبتنی بر پیشران‌ها، آینده را مطابق با میل خود تغییر می‌دهیم. در این بخش به پیشران‌های شکل‌های مردم‌نهاد در شش حوزه‌ی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناورانه، زیست‌محیطی و حقوقی (مطابق با الگوی PESTEL) پرداخته می‌شود. شایان ذکر است برای استخراج پیشران‌های ذیل، کنش‌کنشگران در هریک از حوزه‌های تأثیرگذار در

۳ پنل خبرگی با حضور ۷ نفر از خبره‌های حوزه‌ی تشکل‌های مردم‌نهاد مورد بحث قرار گرفت که نتیجه‌ی ذیل حاصل شد:

پیشن‌های سیاسی

نفوذ سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه در سمن‌ها

سمن‌ها از جایگاه ویژه‌ای در جریان تصمیم‌سازی در سطح ملی و بین‌المللی برخوردارند و دامنه نفوذ آنها از عرصه فرهنگی و اقتصادی تا امور بشردوستانه گسترش یافته و به مشورت‌دهی، تدوین برنامه و تأثیرگذاری در مذاکرات رسمی دولتی در زمینه‌های مختلف رسیده است. احتمال نفوذ بیگانگان و سرویس‌های اطلاعاتی در این سازمان‌ها به دلیل استقلال منابع مالی و انسانی، تصمیم‌گیری سریع و به دور از بوروکراسی دولتی، انعطاف‌پذیر بودن، خود‌پدیداری و کارآمدی روبه‌رشد و نقشی که در شبکه‌سازی تشکل‌های مردم‌نهاد دارند، افزایش روبه‌رشدی داشته است. سمن‌ها به‌عنوان نهادهایی غیردولتی توانایی اجرای زیرزمینی پروژه‌های ویژه‌ای و ویژه از سوی سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه را نیز دارا هستند؛ به‌طوری‌که برخی از کشورها معتقدند در آینده‌ی نه‌چندان دور، بنای تشکیلات جهانی «سازمان‌های غیردولتی» بر «نفوذ سازمان‌یافته» در جوامع هدف، استوار خواهد شد.

از سوی دیگر، حمایت و استفاده ابزاری از سمن‌ها توسط دستگاه‌های اطلاعاتی موجب شده است تا مشارکت و مشروعیت سمن‌ها در فرآیندهای شکل‌گیری و تصمیم‌سازی دچار محدودیت‌های بنیادین شود؛ اگرچه تقویت سازمان‌های غیردولتی و اعطای مسئولیت به آنان جزو سیاست‌های کلی کشور است، اما رویکرد فرصت‌طلبانه کشورهای بیگانه نسبت به سمن‌ها جهت ضربه‌زدن به کیان و تمامیت ارضی و امنیت ملی کشور، عرصه فعالیت‌های سمن‌ها را با تنگناهای گسترده‌ای روبه‌رو کرده است.

احساس خطر کشورهای تأثیرگذار جهانی از تشکل‌های مردم‌نهاد

امروزه حضور و نقش تشکل‌های مردم‌نهاد به‌عنوان رکن سوم جوامع، به دلیل گسترش فرایند جهانی‌شدن و کاهش قدرت دولت‌ها در برخورد با مسائل جهانی از قبیل

محیط زیست، صلح و فقر و... بیش از پیش پررنگ شده است. آن چنان که تجربه کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در طول بیش از نیم قرن، تأثیرگذاری این نوع سازمان‌ها را اثبات کرده است.

در این بین دولت‌ها که نگران ارتباطات اقتصادی خود هستند، عموماً در نقدهای بین‌المللی خود، هیچ‌گاه به کشورهایی مانند آمریکا نقد جدی وارد نمی‌کنند. یکی از مهم‌ترین رسالت‌های تشکل‌های مردم‌نهاد، اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی به جوامع است که می‌تواند در نظارت بر فعالیت‌های ملی و بین‌المللی مؤثر باشد.

از این رو، هریک از سمن‌ها که در حوزه‌ی خاصی به شکلی متمرکز فعالیت می‌کنند و در آن زمینه صاحب‌نظر و متخصص هستند، می‌توانند از دولت‌ها در خصوص موضوعات مربوطه مطالبه‌گری کنند؛ البته نه به‌عنوان ناظر، بلکه به‌عنوان شاکی وارد مسیر دادرسی شوند. بدین ترتیب، این جنبه نظارتی سمن‌ها و قابلیت افشای نقاط ضعف کشورها زمینه‌نگرانی برخی کشورهای جهان را فراهم کرده است.

پیشران‌های اقتصادی

افزایش قابل‌ملاحظه در تخصیص بودجه‌های خارجی به سمن‌ها

بودجه سمن‌ها از طریق کمک‌های دولتی و یا از سوی شرکت‌های خصوصی تأمین می‌شود؛ نوع دیگری از تخصیص بودجه به سمن‌ها وجود دارد که از سمت سازمان‌های بین‌المللی صورت می‌گیرد، این سازمان‌ها در قبال واگذاری اجرای برخی از طرح‌ها، بودجه‌هایی را برای سمن‌ها در نظر می‌گیرند و همین مسئله زمینه دخالت یا نفوذ این سازمان‌ها در سمن‌ها را فراهم می‌کند. در واقع تخصیص بودجه از سمت سازمان‌های بین‌المللی برای سمن‌ها گاهی به ابزاری جهت نیل به اهداف این سازمان‌ها تبدیل می‌شود؛ بنابراین سمن‌ها باید سازوکاری را اتخاذ کنند که علاوه بر دریافت کمک‌هایی که به تعمیق و گسترش دامنه‌ی علمی - تخصصی کار آنها کمک می‌کند، زیر بار دخالت‌های آنها نروند.

مشروط شدن حرکت‌های بین‌المللی به عضویت در پروتکل‌های محدودکننده

عضویت تشکل‌های مردم‌نهاد در معاهدات بین‌المللی جهت شفاف‌سازی عملکرد آنهاست؛ از این رو سمن‌ها با عضویت در هر پروتکل ملزم به رعایت مفاد آن می‌شوند. به عنوان نمونه، الحاق به برخی از معاهدات مربوط به تراکنش‌های مالی، کلیه فعالیت‌های مالی سمن‌ها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و حتی تخصیص بودجه به سمن‌ها منوط به بررسی امور مالی و نحوه هزینه‌کرد آنها است.

پیشران‌های اجتماعی

شدت یافتن شبکه‌ای شدن تشکل‌های مردم‌نهاد به‌خصوص در سطح بین‌المللی

شبکه‌ای شدن ابزار نیرومندی برای گسترش و تعمیق فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد به حساب می‌آید. برخی از محققان از شبکه‌ها و شبکه‌سازی به‌عنوان عوامل تحولات و تغییرات اجتماعی یاد کرده‌اند و تأکید داشته‌اند که شبکه‌ها نقش مهمی در ارتقای اصلاحات و تضمین پایداری آنها در جوامع دارند، زیرا شبکه‌ها ابزار قدرتمندی برای تبادل اطلاعات و دانش و ایجاد اجماع در خصوص رهیافت‌های جدید هستند. از آنجایی که شبکه‌ها گروه‌های ذینفع را در عرصه‌های مختلف حول یک موضوع گرد هم می‌آورند، میزان نفوذ و تأثیرگذاری آنها بر اجتماع بیشتر از یک سازمان غیردولتی منفرد خواهد بود. به نظر می‌آید که منطلق فعالیت شبکه‌ای عزمی اجتماعی فراهم می‌آورد و می‌تواند منابع حیاتی تغییر و تحول در جامعه باشد. از مزایای دیگر فعالیت در شبکه، ساختار باز آن است که بدون هیچ محدودیتی می‌تواند گسترش یابد. شبکه، می‌تواند کانون افکار عمومی بخشی از جامعه باشد و ارتباط میان اعضای خود را تسهیل کند. شبکه، توانایی نوآوری را افزایش می‌دهد و ابزار مناسبی برای تعمیق و گسترش فعالیت‌ها در سطح ملی یا بین‌المللی است. شبکه نوعی همگرایی در عین پذیرش تفاوت موجود میان اعضا است. شبکه شاهره اصلی جریان اطلاعات میان اعضا و از بیرون شبکه به اعضا و از اعضا به بیرون شبکه است؛ بنابراین، می‌توان گفت امروزه در سطح جهانی ارتباطات گسترده‌ای بین سازمان‌های غیردولتی شکل گرفته است و سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی با مساعدت بسیاری از

سازمان‌های غیردولتی محلی شبکه‌هایی را در عرصه جهانی شکل داده‌اند که برخی از آنها به شکل فدراسیون و برخی به شکل یک جنبش بین‌المللی و برخی به صورت اتحاد نضج گرفته‌اند که در صورت مشارکت فعال سازمان‌های عضو، می‌تواند به تخصصی شدن و توانمند شدن آنها منجر شود.

بستر شدن تشکل‌های مردم‌نهاد برای شهرت افراد/ تغییر کارکرد

امروزه می‌توان سمن‌ها را یکی از شاخص‌های توسعه جامعه مدنی و ابزار کمکی مهمی در کنار دولت و مردم برشمرد؛ تا جایی که تعدد تشکل‌های مردم‌نهاد فعال و تأسیس این سازمان‌ها توسط افراد مختلف نشانه‌ای از حضور آزادانه مردم بدون هیچ دغدغه‌ای در کنار سیاست‌های کلان دولت آن منطقه به‌شمار می‌روند. همچنین فعالیت سمن‌ها در سال‌های اخیر در عرصه‌های مختلف و به‌خصوص حوزه‌های اجتماعی افزایش چشمگیری یافته و تعداد زیادی از این سازمان‌ها با هدف کمک به حل مشکلات جامعه و کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی راه‌اندازی شده‌اند.

از سوی دیگر، امروزه در کشور بعضی از تشکل‌های مردم‌نهاد تبدیل به‌نوعی مؤسسه انتفاعی خانوادگی شده‌اند که عده‌ای جوان و یا افراد فاقد شغل و تخصص را درون خود سامان‌دهی کرده و منبع درآمدشان کمک‌های بلاعوض از سازمان‌های دولتی است؛ در حالی که یک سازمان غیردولتی باید استقلال مالی لازم را داشته و بی‌نیاز از اعتبارات دولتی باشد؛ چراکه در غیر این صورت نقش نظارتی‌اش بر دولت، کمرنگ می‌شود. نکته‌ای که در این میان قابل تأمل است، این است که معمولاً تشکل‌های مردم‌نهاد در ابتدا، کوچک و دارای مدیریت شخصی یا خانوادگی هستند که در صورت موفقیت و توسعه با مشکلات ساختاری از جمله چگونگی اداره و حسابرسی روبه‌رو می‌شوند و برای آنها روی آوردن به ایجاد مدیریت مستقل و یا نقش‌های تخصصی در زمینه کاری خودشان دشوار است.

کاهش اعتماد مردم به تشکل‌های مردم‌نهاد

تشکل‌های مردم‌نهاد با بهره‌گیری از منابع انسانی داوطلب و جذب منابع مالی، با هزینه بسیار پایین، قادر به تحقق اهدافی هستند که سایر سازمان‌ها از انجام دادن آنها با آن حد

هزینه، ناتوان هستند. از سوی دیگر، تشکل‌های مردم‌نهاد قادر به جذب و جلب مشارکت گروه‌های داوطلب مردمی برای عملی کردن اهداف و برنامه‌های خود هستند. این سازمان‌ها به دلیل خودجوش بودن، به اصول خود، پایبندتر و متعهدتر هستند؛ اصولی که دولت‌ها گاهی به دلیل حفظ منافع یا دیگر مسائل به فراموشی می‌سپارند. تشکل‌های مردم‌نهاد به دلیل آنکه با اهداف خیرخواهانه و بشردوستانه ایجاد می‌شوند، نوعی اقتدار، اعتبار و شایستگی به آنها داده می‌شود که ناشی از حس احترام و مقبولیت اجتماعی آنهاست و به دلیل انعطاف‌پذیری بالا و به دور بودن از بروکراسی دولتی قادرند سریع‌تر و با کارایی بیشتر، کار امدادسانی را انجام دهند. تشکل‌های مردم‌نهاد نه تنها در شرایط عادی می‌توانند فایده‌بخش باشند که در هنگام بروز حوادث و بحران‌ها نقش غیرقابل‌انکاری در بهبود اوضاع و شرایط دارند.

با این وجود پشتمانه سازمان‌های مردم‌نهاد اعتماد عمومی است که رابطه مستقیم با مشارکت مردم دارد و یکی از آسیب‌هایی که می‌تواند به این سازمان‌ها ضرر بزند، سلب اعتماد عمومی است. در واقع تخریب وجهه و اعتماد عمومی به سمن‌ها به علت عملکرد ضعیف در مواقع بحرانی مانند سیل، زلزله و... و ضعف تجربه و گم کردن اهداف اصلی، صورت می‌گیرد.

از بین رفتن موضوع یا دلایل فعالیت سمن و ایجاد بدیل‌های جدید و کارآمدتر به جای آنها

تشکل‌های مردم‌نهاد با حضور در بخش‌های اجتماعی، فرهنگی و... اثربخشی و کارآمدی برنامه‌های پیشرفت و توسعه را تسریع می‌کنند و به‌عنوان پل ارتباطی میان مردم و دولت مطرح می‌شوند و می‌توانند دولت‌ها را در مسیر برطرف کردن آسیب‌های اجتماعی و نابسامانی‌های درون جامعه یاری رسانند. تشکل‌های مردم‌نهاد یکی از اهرم‌های مشارکت مردم در مدیریت جامعه هستند که می‌توانند کشور را به سمت پیشرفت سوق دهند اما در کنار نقش مؤثر این نهادها، موفق شدن یکی از رقبایی که این کارکردها را دنبال می‌کنند می‌تواند هویت سمن‌ها را تحت تأثیر قرار دهند. ممکن است نیازمندی‌های مردم از طرق پیشرفته‌تری تأمین شود و یا اینکه با توجه به این که سمن‌ها بر خلاف دولت‌ها تمرکز کرده‌اند، کارکرد صحیح دولت ممکن است کارکرد سمن‌ها را با کاهش روبه‌رو سازد.

افزایش حضور سمن‌های بین‌المللی در داخل کشور

تشکل‌های مردم‌نهاد بین‌المللی، ظرفیت و سرمایه مناسبی در جهت حفظ منافع ملی و افزایش توانمندی و توسعه کشور هستند و باید از ظرفیت آنان در جهت هم‌افزایی با سمن‌های داخلی استفاده شود. اگرچه حضور سمن‌های بین‌المللی نقاط قوتی دارد اما از آنجایی که برخی از حضور سمن‌های بین‌المللی پوشش و جایگاه مناسبی برای فعالیت‌های براندازانه دارند، موضوع فعالیت این سازمان‌ها کاملاً حساس می‌باشد؛ بنابراین این مسائل عمده‌ترین نقاط ضعف سمن‌های بین‌المللی محسوب می‌شود. حتی ممکن است آنها با استناد و استفاده از اطلاعات کسب‌شده در طول حیات خود، علیه کشور ادعاهایی را در مجامع بین‌الملل مطرح سازند. از این رو، در این زمینه وجود قانونی جامع و شفاف که دربرگیرنده اصول برشمرده شده و منافع ملی باشد، می‌تواند تا حدودی زمینه فعالیت این سمن‌ها را روشن سازد.

گره خوردن کارکرد سمن‌ها با اهداف قومیت‌ها در کشور

تشکل‌های مردم‌نهاد، ذاتاً مجموعه‌هایی غیرسیاسی هستند و در راستای انسجام وحدت ملی تلاش می‌کنند و حیطه فعالیت آنان در جهت توسعه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور است. هریک از سمن‌ها در حوزه‌های تخصصی و موردعلاقه خود می‌توانند فعالیت کنند. یکی از این حوزه‌های چالش‌برانگیز برای سمن‌ها گروه‌های قومی است. در قانون با ایجاد تشکل‌های مردم‌نهاد در این حوزه مخالفتی نشده و برخی از سمن‌ها با وجود مشخص بودن حوزه فعالیت‌هایشان درگیر مسائل قومیتی می‌شوند که این مسئله تهدیدزا بوده و با ماهیت اصلی آنان مغایرت دارد.

شبدری شدن تشکل‌های مردم‌نهاد

سازمان‌های شبدری چارلز هندی از سه نیروی کار (سه جزء مهم) تشکیل شده‌اند:

۱. هسته حرفه‌ای و متخصص^۱

نخستین برگ شبدر، کارکنان اصلی سازمان هستند که هسته متخصص نامیده می‌شوند، زیرا آنها افرادی با صلاحیت، حرفه‌ای و با تخصص‌های بالا در زمینه فنی و دانش مدیریت

هستند. این گروه اشخاص با در اختیار داشتن اطلاعات حساس و دانش خاصی که سازمان را از رقبای آن متمایز می‌سازد، برای سازمان ضروری‌اند و رکن اصلی سازمان می‌باشند. اگر آنها را از دست بدهید، سازمان را از دست داده‌اید. آنها خود را به‌نوعی شریک شرکت می‌دانند و می‌خواهند به آنها به چشم یک همکار نگاه کنند نه زیردست. از این رو، نمی‌توان به آنها امر و نهی کرد و گفت چه کار بکنند. جایگزینی این افراد تقریباً غیرممکن است و معمولاً سازمان‌ها به این اعضای خود حقوق و مزایای چشمگیری می‌پردازند.

۲. مقاطعه‌کاری و پیمانکاری^۱

دومین برگ شبدر پیمانکاران (شرکت‌هایی) هستند که با سازمان قرارداد می‌بندند و در ازای دریافت حق‌الزحمه، بسیاری از کارها و خدمات سازمان را انجام می‌دهند. سازمان شبدری اگر خرد بر آن حاکم باشد برای کارهای خسته‌کننده قرارداد می‌بندد و در ازای اخذ نتیجه، حق‌الزحمه می‌پردازد؛ یعنی کار به کسانی واگذار می‌شود که در آن به‌نوعی تخصص رسیده‌اند و به لحاظ نظری باید بتوانند آن را بهتر و با هزینه‌ای کمتر انجام دهند.

۳. تأمین نیرو از خارج^۲

سومین برگ شبدر، نیروی کار انعطاف‌پذیر شامل نیروهای قراردادی، پاره وقت‌ها، نیمه‌وقت‌ها، کارگران موقتی و فصلی و همه‌کسانی که به‌صورت پروژه‌ای برای سازمان کار می‌کنند، هستند که در دوران اوج کار برای رفع نیاز سازمان استفاده می‌شوند. نیروی کار انعطاف‌پذیر هیچ‌گاه تعهد یا بلندپروازی کارکنان هسته‌ای را نخواهند داشت. آنها خواهان دریافت حقوق و برخورداری از شرایطی آبرومندانه و برخورد مناسب و همراهانی خوب هستند.

شبدری بودن برای تشکلهای مردم‌نهاد کمی متفاوت با سازمان‌های دیگر است؛ اما در صورتی که این مدل از سازمان رواج یابد، تأثیر مستقیمی بر روی سمن‌ها خواهد داشت.

پیشران‌های فناوریانه

تغییر هویت و مجازی شدن تشکل‌های مردم‌نهاد و پیوند خوردن آنها با رسانه‌های پرمخاطب

شبکه جهانی اینترنت بخش حیاتی و غیرقابل تفکیک جامعه جهانی است. در واقع شبکه اینترنت ستون فقرات ارتباطات کامپیوتری جهانی در دهه ۱۹۹۰ است؛ زیرا اساساً به تدریج بیشتر شبکه‌ها را به هم متصل کرده است. تمام آنچه یک تشکل مردم‌نهاد برای اتصال به این شبکه نیاز دارد، دسترسی به اینترنت است؛ اینترنت امکان مناسبی برای تبادل اطلاعات و ارتباط‌گیری فراهم کرده است. گاهی برخی از شبکه‌ها در درون خود یک شبکه مجازی اینترنتی جهت اطلاع‌رسانی شکل می‌دهند و گاه اصلاً شبکه واقعی وجود ندارد و فقط افراد در اینترنت، شبکه مجازی را برای گفتگو و هم‌نظری شکل می‌دهند.

مجازی شدن تشکل‌های مردم‌نهاد موجب بهبود ارتباطات و همکاری میان شبکه تشکل‌های مردم‌نهاد شده است از طریق این شبکه، تشکل‌های مردم‌نهاد به اینترنت دسترسی می‌یابند، دارای یک پست الکترونیکی هستند و منابع اینترنت برای اطلاع‌گیری و اطلاع‌رسانی در اختیار آنهاست و بدین ترتیب این سازمان‌ها این امکان را می‌یابند که مؤثرتر از گذشته با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. در هر صورت، جریان سریع اطلاعات، کاهش هزینه‌ها، صرفه‌جویی در زمان، تبادل اطلاعات و نزدیکی با تشکل‌های مردم‌نهاد خارجی و سازمان‌های بین‌المللی، آسان‌تر شدن ایجاد شبکه در تشکل‌های مردم‌نهاد و... از ویژگی‌های دیگر مجازی شدن تشکل‌های مردم‌نهاد است.

تشکل‌های مردم‌نهاد، شخصیت حقوقی دارند که می‌توانند مطالبه‌گری کرده و حضور آنها در عرصه‌های مختلف و اقدامات خیرخواهانه مشروعیت دارد. از سوی دیگر رسانه‌های پرمخاطب با وجود اینکه دامنه تأثیر بالایی دارند، اما فاقد شخصیت حقوقی سمن‌ها هستند. از این رو، اگر بین این دو کنشگر پیوند خورده شود، قدرت بزرگی ایجاد می‌شود که می‌تواند مانند یک شمشیر دو لب عمل کرده و منشأ تأثیرات بسزایی شود. این پیوند یکی از نیروهای بزرگ تغییر در روند آینده تشکل‌های مردم‌نهاد است.

پیشران‌های حقوقی

تغییر قوانین داخلی کشور در مورد تشکل‌های مردم‌نهاد

یکی از رویدادهایی که می‌تواند به‌عنوان پیشران در سرنوشت تشکل‌های مردم‌نهاد، تغییر ایجاد کند، تغییر قوانین در مورد آنهاست. این موضوع که شخصیت حقوقی تشکل‌های مردم‌نهاد، اولویت رسیدگی قضایی دارد و یا شخصیت حقیقی اعضا آن و یا اینکه چه مراجعی و با چه شرایطی می‌توانند مجوز تأسیس سمن‌ها را صادر نمایند و یا اینکه سمن‌ها چگونه می‌توانند با خارج از کشور ارتباط برقرار نمایند و یا اینکه محدوده وظایف و اختیارات آنها چه میزان است، همگی تأثیر بسیار زیادی در میزان توانمندی و کارکرد تشکل‌های مردم‌نهاد ایجاد خواهد کرد.

خروج سمن‌ها از چتر حاکمیتی جمهوری اسلامی ایران

یکی از عرصه‌های بین‌المللی جهت حضور سمن‌ها، مجوز مقام مشورتی است که شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد در راستای حمایت از تشکل‌های مردم‌نهاد، آن را اعطا می‌کند تا به این ترتیب این سازمان‌ها، توانایی حضور در کنفرانس‌ها و اجلاس‌های مجامع بین‌المللی را داشته باشند.

برخی سمن‌ها با وجود اینکه دارای تعاملات مؤثر در داخل کشور هستند، در خارج از کشور نیز به‌عنوان شخصیت حقوقی تلقی می‌شوند تا در راستای تحقق اهداف بین‌المللی، تقویت سایر سازمان‌های غیردولتی و ایجاد هماهنگی میان این سازمان‌ها و در زمینه قوانین و الزامات حقوقی، اجرایی و مدیریتی و گسترش فزاینده فعالیت‌ها، اقداماتی انجام دهند.

از این رو، یکی از موضوعات مهمی که باعث تغییر در روند شکل‌گیری و فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد خواهد شد، این است که سازمان‌های بین‌المللی در راستای فراحاکمیتی کردن تشکل‌های مردم‌نهاد، قوانین و پروتکل‌های الزام‌آوری را تصویب کنند؛ این پروتکل‌ها ممکن است با ایجاد یک‌نهاد بین‌المللی در سطح سازمان ملل برای سمن‌ها و یا ایجاد محدودیت‌های حقوقی برای دولت‌ها در امر نظارت بر سمن‌ها و... باشد که نتیجه آن خروج برخی از سمن‌ها از چتر حاکمیتی جمهوری اسلامی است.

پیشران‌های زیست‌محیطی

تشدید بحران‌ها و بلایا

در بحران‌ها و حوادث طبیعی، گاه عمق فاجعه آنقدر وسیع و مخرب است که دولت به تنهایی نمی‌تواند به همه امور در کوتاه‌ترین زمان ممکن و تنها با تصمیم‌گیری یک‌طرفه رسیدگی کند؛ بنابراین در چنین شرایطی حضور نهادهای مردمی ضروری به‌نظر می‌رسد. شاید بتوان مهم‌ترین نقش تشکل‌های مردم‌نهاد را افزایش مشارکت اجتماعی، پیشرفت و توسعه جامعه دانست.

از سوی دیگر، یکی از تجربیات جهانی در مدیریت بحران، مدیریت بحران اجتماع‌محور است. درگیر ساختن نیروهای بومی محلی در برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، هماهنگی، کنترل و سازمان‌دهی مدیریت بحران با هدایت دولت و اولویت پرداخت بسیاری از کمک‌های بلاعوض به سازمان‌های اجتماع‌محور که همان تشکل‌های مردم‌نهاد هستند از راه‌هایی است که در مدیریت بحران و بلایای طبیعی موفقیت نسبی داشته است. بنابراین تشکل‌های مردم‌نهاد، به‌واسطه برخورداری از مؤلفه‌هایی چون تخصص، چابکی و سازمان‌یافتگی می‌توانند در مواقع بحران، نقش مؤثری ایفاء کنند؛ بدین ترتیب اگر شرایطی ایجاد شود و بحران‌ها و بلایای طبیعی و غیرطبیعی از میزان خاصی بیشتر شود، در نقش تشکل‌های مردم‌نهاد بسیار تأثیرگذار خواهد بود.

ب: تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تحلیل و امتیازدهی پیشران‌ها

ویژگی بارز عدم قطعیت، پیش‌بینی‌ناپذیری است. اگر رویدادی حتی با احتمال نه‌چندان زیاد قابل پیش‌بینی است، دیگر عدم قطعیت به‌شمار نمی‌آید. در این گام، مبتنی بر پیشران‌ها، عدم قطعیت‌ها مشخص می‌شود. برای تحلیل، پیشران‌های به‌دست آمده در مرحله‌ی قبل، در یک جدول امتیازدهی، ارائه و اهمیت و پیش‌بینی‌ناپذیری آنها مورد ارزیابی خبرگان قرار گرفت. شایان ذکر است در این پژوهش، مجموعه «معیار مطلوبیت آینده» در قالب اهداف کلی زیر مورد توجه است: ۱- همگرایی تشکل‌های مردم‌نهاد با

اهداف متعالی جمهوری اسلامی ایران؛ ۲- بهره‌وری حداکثری تشکل‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های تخصصی مرتبط.

جدول ۶: امتیازدهی به پشیران‌ها

ردیف	پشیران (ناشی از کنش کنشگران)	اهمیت	پیش‌بینی ناپذیری	خاصیت پشیران	پشیران نسبت به هدف
۱	حمایت و استفاده ابزاری از تشکل‌های مردم‌نهاد توسط دستگاه‌های حریف	۳	۲	عدم قطعیت اصلی	واگرایی
۲	احساس خطر کشورهای تأثیرگذار جهانی از تشکل‌های مردم‌نهاد	۲	۳	عدم قطعیت اصلی	واگرایی
۳	افزایش قابل ملاحظه در تخصیص بودجه‌های خارجی به تشکل‌های مردم‌نهاد	۲	۲	عدم قطعیت کمکی	واگرایی/ توانمندی
۴	مشروط شدن حرکت‌های بین‌المللی تشکل‌های مردم‌نهاد به عضویت در پروتکل‌های محدودکننده	۲	۲	عدم قطعیت کمکی	واگرایی
۵	شدت یافتن شبکه‌ای شدن سازمان‌های مردم‌نهاد به خصوص در سطح بین‌المللی	۳	۲	عدم قطعیت اصلی	توانمندی/ همگرایی
۶	بسترشدن تشکل‌های مردم‌نهاد برای شهرت افراد/ تغییر کارکرد	۲	۲	عدم قطعیت کمکی	ناتوانی
۷	کاهش اعتماد مردم به تشکل‌های مردم‌نهاد	۲	۳	عدم قطعیت اصلی	ناتوانی
۸	از بین رفتن موضوع یا دلایل فعالیت تشکل مردم‌نهاد و ایجاد بدیل‌های جدید و کارآمدتر به‌جای آنها	۳	۲	عدم قطعیت اصلی	ناتوانی
۹	افزایش حضور تشکل‌های مردم‌نهاد بین‌المللی در داخل کشور	۲	۱	عدم قطعیت مستعد	توانایی
۱۰	گره خوردن کارکرد تشکل‌های مردم‌نهاد با اهداف قومیت‌ها در کشور	۲	۱	عدم قطعیت مستعد	واگرایی
۱۱	نفوذ سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه در تشکل‌های مردم‌نهاد	۳	۱	شگفتی‌ساز	واگرایی
۱۲	شبدهی شدن تشکل‌های مردم‌نهاد	۲	۱	عدم قطعیت مستعد	توانمندی
۱۳	تغییر هویت و مجازی شدن تشکل‌های مردم‌نهاد و پیوند خوردن آنها با رسانه‌های پرمخاطب	۳	۲	عدم قطعیت اصلی	توانمندی

ردیف	پیشران (ناشی از کنش کنشگران)	اهمیت	پیش بینی ناپذیری	خاصیت پیشران	پیشران نسبت به هدف
۱۴	تغییر قوانین داخلی کشور در مورد سازمان‌های مردم‌نهاد	۳	۳	عدم قطعیت اصلی	توانمندی/ همگرایی
۱۵	خروج تشکل‌های مردم‌نهاد از چتر حاکمیتی جمهوری اسلامی ایران	۳	۲	عدم قطعیت اصلی	واگرایی
۱۶	تشدید بحران‌ها و بلایا	۳	۲	عدم قطعیت اصلی	توانمندی/ همگرایی

در اینجا دو عدم قطعیت کلیدی به ترتیب ذیل احصاء شد: ۱- همگرا یا واگرا شدن تشکل‌های مردم‌نهاد که از ترکیب پیشران‌هایی چون سطرها ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۱۰، ۱۱، ۱۴، ۱۵ و ۱۶ جدول پیشران‌ها تشکیل شده است. ۲- توانمند یا ناتوان شدن تشکل‌های مردم‌نهاد که از ترکیب پیشران‌هایی چون سطرها ۳، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۲، ۱۳، ۱۴ و ۱۶ به وجود آمده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

تشکل مردم‌نهاد، در حال حاضر به‌عنوان یک کنشگر تأثیرگذار در مسائل داخلی و خارجی کشور در حال ایفای نقش است. پیشران‌های شناسایی شده، نشان از آن دارد که صحنه حضور تشکل‌های مردم‌نهاد در حال تغییر است. این پیشران‌ها به تصمیم‌سازان کمک خواهد کرد تا در جهت دهی به تغییرات حوزه تشکل‌های مردم‌نهاد، نقش فعالی داشته باشند.

این پژوهش به لحاظ دستیابی به نتایج کاربردی فعال و خلاق درخصوص آینده تشکل‌های مردم‌نهاد آینده‌پژوهی در این حوزه، استفاده از روش و ابزار و رویکرد چندگانه و غیرقطعی به فرصت‌ها و تهدیدهای آینده تشکل‌های مردم‌نهاد با پژوهش‌های پیشین متفاوت است و نتایج تازه‌ای را احصاء کرده است. پیشران‌های به‌دست آمده به شرح ذیل است:

پیشران‌های توانمندساز تشکل‌های مردم‌نهاد

- افزایش حضور تشکل‌های مردم‌نهاد بین‌المللی در داخل کشور؛
- شدت یافتن شبکه‌ای شدن تشکل‌های مردم‌نهاد به خصوص در سطح بین‌المللی؛
- شبدری شدن تشکل‌های مردم‌نهاد؛
- تغییر هویت و مجازی شدن تشکل‌های مردم‌نهاد و پیوند خوردن آنها با رسانه‌های پرمخاطب؛
- تشدید بحران‌ها و بلایا؛
- تغییر قوانین داخلی کشور در مورد تشکل‌های مردم‌نهاد.

پیشران‌های همگراساز تشکل‌های مردم‌نهاد

- شدت یافتن شبکه‌ای شدن تشکل‌های مردم‌نهاد به خصوص در سطح بین‌المللی؛
- تغییر قوانین داخلی کشور در مورد تشکل‌های مردم‌نهاد؛
- تشدید بحران‌ها و بلایا.

پیشران‌های ناتوان‌ساز تشکل‌های مردم‌نهاد

- تغییر قوانین داخلی کشور در مورد سازمان‌های مردم‌نهاد؛
- بسترسازی تشکل‌های مردم‌نهاد برای شهرت افراد/ تغییر کارکرد؛
- کاهش اعتماد مردم به تشکل‌های مردم‌نهاد؛
- از بین رفتن موضوع یا دلایل فعالیت تشکل مردم‌نهاد و ایجاد بدیل‌های جدید و کارآمدتر به جای آنها.

پیشران‌های واگراساز تشکل‌های مردم‌نهاد

- حمایت و استفاده ابزاری از تشکل‌های مردم‌نهاد توسط دستگاه‌های حریف؛
- احساس خطر کشورهای تأثیرگذار جهانی از تشکل‌های مردم‌نهاد؛

- مشروط شدن حرکت‌های بین‌المللی تشکل‌های مردم‌نهاد به عضویت در پروتکل‌های محدودکننده؛
- گره خوردن کارکرد تشکل‌های مردم‌نهاد با اهداف قومیت‌ها در کشور؛
- نفوذ سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه در تشکل‌های مردم‌نهاد؛
- خروج تشکل‌های مردم‌نهاد از چتر حاکمیتی جمهوری اسلامی ایران؛
- افزایش قابل ملاحظه در تخصیص بودجه‌های خارجی به تشکل‌های مردم‌نهاد.

پیشنهادات تقویت‌کننده پیشران‌های مطلوب و تضعیف‌کننده پیشران‌های نامطلوب

باوجود اینکه ماهیت تشکل‌های مردم‌نهاد برای جمهوری اسلامی بسیارفرصت‌محور است، اما دسته‌بندی پیشران‌ها، نشان از آن دارد که کنشگران متخاصم در روندهای فعلی و جاری نقش فعالی دارند. از این رو، تنها راه تبدیل شدن تشکل‌های مردم‌نهاد به فرصت، اتخاذ رویکرد فعال و فوق‌فعال است که پیشنهادهای زیر می‌تواند به تحقق این امر کمک کند:

۱. رویکرد تقنینی

- بخشی از مواردی که باعث ایجاد رویکرد فعال در سمن‌ها خواهد شد عبارتند از:
- تصویب قانون شفافیت مالی سمن‌ها؛
 - تصویب شفافیت عملکردی سمن‌ها؛
 - تصویب نحوه حضور سمن‌ها در فضای سایبر؛
 - تغییر در تعاریف اولیه سمن؛
 - تنظیم دو لایحه جداگانه و تخصصی برای فعالیت سمن‌های ایرانی و خارجی؛
 - بررسی دقیق‌تر صلاحیت متقاضیان و تطابق اهداف سازمان‌ها با منافع ملی؛
 - تقویت پستوانه اجرایی برای نظارت بر سمن‌ها و برخورد با سمن‌هایی که منافع ملی را به خطر می‌اندازند.

۲. رویکرد گفتمانی

الگوی بومی و متعالی سازمان مردم‌نهاد مطلوب کشف و با استفاده از ابزار رسانه‌ای و برنامه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، تجلی ویژگی‌های یک سمن واقعی در این الگو، تبیین شود؛ به نحوی که در سطح ملی و بین‌المللی، ادبیات جدیدی از سمن‌ها، تولید شود.

۳. رویکرد اجرایی

این امکان فراهم شود تا سمن‌های توانمند و همگرا، بتوانند با سمن‌های عدالت‌خواه جهان و به‌خصوص منطقه، شبکه‌های واقعی، کارآمد و مؤثر تشکیل دهند.

۴. رویکرد فنی - سایی

با توجه به اینکه برخی از کارکردهای سمن با شتاب زیادی در حال تغییر به سمت پلتفرمی شدن است، ضرورت دارد تا پلتفرم‌هایی که با امنیت و منافع ملی ارتباط بیشتری دارند، پیش از اینکه پلتفرم‌های غیربومی فراگیر شوند، با هدایت حاکمیت، ایجاد و نیاز جامعه را برطرف کنند.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- ابطحی، سید مصطفی؛ سعید بشیری؛ علی مرشدی زاد (تابستان ۱۳۹۹)، نقش فضای مجازی بر وضعیت حوزه عمومی در ایران، *مطالعات سیاسی*، شماره ۴۸، صص ۹۳-۱۱۸.
- بیشاب، پیترو و همکاران (۱۳۸۸)، وضعیت کنونی سناریونویسی؛ مرور اجمالی تکنیک‌ها، مترجم: مسعود منزوی، تهران: مؤسسه آموزشی تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- شوارتز، پیترو (۱۳۸۸)، هنر درونگری؛ برنامه‌ریزی برای آینده در دنیایی با عدم قطعیت، ترجمه: عزیز علیزاده، تهران: مؤسسه آموزشی تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- حاتمی، خدیجه؛ قاضی نژاد، مریم؛ باستانی، سوسن؛ راد، فیروز (پاییز و زمستان ۱۳۹۹)، فراتحلیل پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه سازمان‌های مردم‌نهاد؛ با تأکید بر علل مشارکت افراد در این سازمان‌ها، *جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، سال ۹، شماره ۲، صص ۲۳-۴۶.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۱)، *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، تهران: انتشارات سمت.
- حفظی فرد، محمود و همکاران (۱۳۸۸)، *سازمان مجازی و منابع انسانی*، بی‌جا.
- خلیلی شروینی، سیاوش (۱۳۹۳)، *روش‌های تحقیق در علوم سیاسی*، چاپ هفتم، تهران: یادواره کتاب.
- فرامرز قراملکی، احد؛ سکندری، مرضیه (۱۳۸۸)، *اخلاق در تشکل‌های مردم‌نهاد*، تهران: نهاد ریاست جمهوری، مرکز امور زنان و خانواده.
- گلشن پژوه، محمودرضا (۱۳۸۱)، *راهنمای سازمان‌های غیردولتی (NGOS)*، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی و مطالعات و تحقیقات بین‌المللی معاصر.
- محمدی، حمیدرضا؛ پریراد، رضا (پاییز ۱۳۹۹)، بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تحقق حکمروایی مطلوب (ایران - تهران)، *تحقیقات جدید در علوم انسانی*، شماره ۲۹، صص ۳۱۵-۳۳۱.
- نظم آبادی، کامران؛ عباس علیمحمدی (۱۳۹۹)، ارائه مدل راهبردی سازمان‌های مردم‌نهاد حامی نیروهای مسلح، *ششمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران*.

ب. منابع لاتین

- Aksel, I. and Baran, M. (2006). Organizational problems of non-governmental organizations (NGOs), *Available on*:
- Boroush, Mark A, Thomas, Charls, (1992). *Alternative Scenarios for the Defense Industry after 1999*, Planning Review.
- Chang, Eun. Joo, (1999). **Civil Society and Democratic Morality**, Diss. Frankfurt. Main, Johann Wolfgang Goethe Institute.
- Chermack, T.J, (2011). **Scenario Planning in Organizations**, San Francisco: by business book.
- Engdahl, F William, (2010). Kyrgyzstan's Roza Revolution – Cui Bono? Washington, Moscow, Beijing and the Geopolitics of Central Asia, *Political Analysis*, Vol. 47, No. 5.
- Gardner, Disharyan, (2003). Virtual HR, *Journal of vocational Behavior*, Vol 3.
- Godet, M. (2006). **Creating Futures: Scenario Planning as a Strategic Management Tool**, France: Economic publish.
- Goldschmidt, Werner, Mies, Thomas, (1995). for an introduction to: civil society and civilizing process or dialectics, *encyclopedic journal for philosophy and science*.
- Herd, Graeme P, (2005). Colorful Revolution and the CIS, *Problem of Post – Communism*, Vol. 14, No. 3.
- Hsu, J; Hsu, C; Hasmath, R, (2017). NGO Strategies in an Authoritarian Context, and their Implications for Citizenship: The Case of the People's Republic of China, *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, No. 28.
- Kennedy, Michael D, (2009), A Public Sociology of Emerging Democracies: revolution, Gender inequalities, and Energy Security, *Werser Center for Emerging Democracies University of Michigan*, Vol. 28, No. 1.
- Lewis, David; Kanji, Nazneen, (2009). **Non-governmental organizations and development**, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon, OX14 4RN: Routledge.
- Locke, John, (1988). **two treatises of government**, ed. Peter Laslett, Cambridge, Cambridge university press.
- Martinez, Juan Luis, (2002). **Communication Conflicts in NGO: A Theoretical Approach**, p 3, available in: [http:// www.ssm.com/](http://www.ssm.com/).
- Mukasa, S. (1999). **Are expatriate staff necessary in international development NGOs? A case study of an international NGO in Uganda**, International Working Paper Series, 4, Centre for Civil Society, London School of Economics and Political Science, London, UK.
- Olmos, Luis; Ruester, SophiaandSiok-Jen Liong, (2012). On the Selection of Financing Instruments to Push the Development of New Technologies: Application to Clean Energy Technologies, *energy policy*, No.43.
- **Registering a Nonprofit In Texas**. (2020, September 28). Retrieved from <https://www.upcounsel.com/registering-a-nonprofit-in-texas>.
- Schwartz, P, (1991). **the Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World**, New York: Currency Doubleday.
- Scott, Colin, (2000). Accountability in the Regulatory State, *Journal of Law and Society*, Vol. 27, No. 1.
- Soyoung An, Donghwa Lee,(2020). **corporate Social Responsibility of Integrated Resort Company: Tourism Development and the Role of NGO**, The Korean Association of NGO Studies (KANGOS), 15, vol 3.

- Vilain, M, (2006), Non-profit management current challenges for personnel management in German welfare organization, *Available on:*
- Willetts, Peter, (2012). **what is a Non-Governmental Organization? UNESCO Encyclopedias of Life Support Systems.**
- Williamson, P. J, (1999). Strategy as Options on the Future, *Sloan Management Review*, Vol. 40, No. 3.
- World health Organization, (2002). WHO and Civil Society: Linking for better health. *Available on:* [www.who.int/civilsociety/ documents/ en/ CSICase StudyE. Pdf.](http://www.who.int/civilsociety/documents/en/CSICaseStudyE.Pdf)
- Zohir, Sajjad, (2004). NGO Sector in Bangladesh: An Overview, *Economic and Political Weekly*, Vol. 39, No. 36.